

ZBORNİK U ČAST

Veri Vasić

LEKSIKA – GRAMATIKA – DISKURS

Urednici:

Milivoj Alanović
Jasmina Dražić
Gordana Štasni
Gordana Štrbac

Novi Sad
2013

FILOZOFSKI FAKULTET UNIVERZITETA U NOVOM SADU

Recenzenti:

prof. emeritus Svenka Savić

prof. dr Vesna Polovina

prof. dr Dušanka Mirić

prof. dr Jasmina Moskovljević Popović

Za izdavača:

prof. dr Ivana Živančević Sekeruš, dekan

ISBN 978-86-6065-193-0

ЕТИМОЛОШКА МЕТАФОРА У АДМИНИСТРАТИВНОМ ДИСКУРСУ¹

У представљању апстрактнијих појмова, метафорички процес се чини неизбежним. Да би се то у пуној и правој мери показало, неопходан је етимолошки приступ. У овом раду се, на примеру лексике административног (бирократског) дискурса, значења неких лексема које су, према речницима савременог језика, употребљене у свом основном смислу, (пре)испитују с обзиром на етимологију. Тако се идентификују метафоре чији изворни појам одговара етимолошком значењу, а циљни актуелном значењу лексема. Утврђују се њихове везе са неким појмовним метафорама познатим из литературе, као и неке појмовне метафоре које тамо нисмо нашли. Закључује се, пре свега, да су те познате појмовне метафоре и бар неке новоидентификоване у употреби стотинама година, те да је праћење етимолошког развоја од изузетног је значаја за проучавање метафоре, јер омогућава утврђивање (често заборављених) корена метафоричког мишљења, постављајући тако основу за правилно схватање и објашњење како тог битног когнитивног процеса тако и одговарајућих језичких појединости.

Кључне речи: етимологија, етимолошка метафора, појмовна метафора, теорија појмовне метафоре, лексема, административни дискурс.

1. Увод

Појам метафоре је поникао из реторике у којој представља један од централних предмета проучавања од пре нове ере (Ortony, 1993). Више од два миленијума доминирало је схватање да је реч о стилској фигури која на основу имплицитног поређења неки ентитет означава иначе неодговарајућим називом. Теорија појмовне метафоре (Lakoff & Johnson, 1980), у конструктивистичкој традицији, проширује тај појам на општи когнитивни процес помоћу кога се један појмовни домен разуме с обзиром на други.

Овај рад у принципу полази од теорије појмовне метафоре, коју, опет, настоји да прошири како би обухватила једну битну – етимолошку, димен-

¹ Аутору је изразито задовољство и привилегија да, макар на овако симболичан начин, изрази захвалност својој менторки и пријатељу на изузетном професионализму, предусретљивости и разумевању, у снажном уверењу да ће прилика за то изражавање тек бити.

зију. Конкретно, на примеру лексике административног (бирократског) дискурса, значења неких лексема које су, према речницима савременог језика, употребљене у свом основном смислу, (пре)испитујемо с обзиром на њихову етимологију, коју проверавамо у *Етимологијском рјечнику хрватскога или српскога језика* П. Скока. Тиме се откривају метафоре чији изворни појам одговара етимолошком значењу, а циљни актуелном значењу лексема. Утврђујемо њихове везе са неким појмовним метафорама познатим из литературе, као и неке појмовне метафоре које тамо нисмо нашли.

Када је реч о литератури, проучаваоци појмовне метафоре редовно здраво-за-готово узимају актуелни „основни” смисао лексема као буквалан, неметафорички. Нека истраживања указују на значај метафоричког мишљења у језичкој еволуцији (в., нпр., Gibbs, 1998), али експлицитне систематске анализе појмовних метафора на основу саме етимолошке структуре, колико нам је познато, сасвим су изузетне.

Надовезујући се на неке резултате утицајне синхрониско-дијахрониске студије И. Свитсер (Sweetser, 1990), који указују на то да су се многи појмови, данас наизглед буквални, историјски развили управо путем многих од данас потпуно „активних” појмовних метафора, З. Кевечеш констатује да ти појмови сада припадају циљном домену тих метафора (Kövecses, 2005, 151). Кад је реч о историјски значајним паровима метафоричких домена, изворни и циљни домени су, током историјског развоја, мењали места, тако да циљни домен метафоре почне да се перципира као њен изворни домен, или обратно (Kimmel, 2001, 104). Можда најчешће евидентиран је двосмерни однос између дискурса о природи и дискурса о људској (друштвеној) сфери, где је природно хуманизовано, а људско натурализовано (исто, 105).

2. АНАЛИЗА

2.1. На основу анализираних етимолошких метафора, идентификоване су следеће појмовне метафоре познате из литературе.

КОНТРОЛА ЈЕ ГОРЕ (Lakoff & Johnson, 1980, 18)

Префикс *над-* у лексемама *надлежан* и *надлежност* (од глагола *лећи*), затим *надзирати* (од глагола *зрсти*†; Skok, 1973, 661), које подразумевају контролу, указује на наведену појмовну метафору.

КОНТРОЛА ЈЕ ДРЖАЊЕ (Kövecses, 2002, 209)

„*Држава* од *држати* значи првобитно оно што држи властеоски (феудални) господар” (Skok, 1971, 76).

КОМУНИКАЦИЈА ЈЕ ЈЕЗИЧКА КОМУНИКАЦИЈА (Radden, 2003, 102)

Поствербали *уговор* и *договор* постали су од префиксалних сложенница с глаголом *говорити*, деноминала од *говор* (Skok, 1971, 597). Глагол *расписати* (*изборе, референдум*, и сл.) настао је префиксацијом од *писати*.

НАПРЕДАК ЈЕ КРЕТАЊЕ УНАПРЕД (Ortony, 1993, 221)

Глаголи *напредовати*, од кога је девербал *напредак*, и *унапредити*, са изведеним имперфективом *унапређивати* и њиховим номинализацијама *унапређење/унапређивање*, изведени су од прилога (*на*)*пред* (уп. Skok, 1973, 32). Први би се према етимологији могао дефинисати као „ићи напред”, а други „довести у положај напред”.

ПРАВДА/ПРАВО ЈЕ ПРАВА (ЛИНИЈА) (Goatly, 2011, 31)

Лексеме *право, правичан, праведан, (не)оправдан* у основи имају придев *прав* – „управљен напред” (Skok, 1973, 26). Слично је са сложеницама *правосуђе, правосудни, правобранилац*.

КОНТРОЛА ДЕЛОВАЊА ЈЕ КОНТРОЛА КРЕТАЊА, СПЕЦИФИЧНА ИНСТАНЦА МЕТАФОРЕ ДЕЛОВАЊЕ ЈЕ КРЕТАЊЕ (Lakoff & Johnson, 1999, 271)

Агентивна именица *управник*, апстрактна именица (*само*)*управа* и придев (*само*)*управни* постали су од глагола *управити*, а значењски су везани за његов имперфектив *управљати*, чији је основни смисао „дириговати”, „давати правац” (Skok, 1973, 26-27).

Агентивна именица *гувернер* води порекло од грч. *kybernan* („управљати”), преко лат. *gubernare* („управљати”, „владати”) и старофранцуског *governer* (OUP, n.d.).

ОПАЗИТИ ЈЕ ЗНАТИ (Hampe, 2011, 207)

Наведена метафора је, такође, специфична инстанца метафоре генеричког нивоа УМ ЈЕ ТЕЛО, за коју Свитсерова (Sweetser, 1990) показује да је најважнија у концептуализацији менталних процеса већ хиљаде година (Kövecses, 2005, 103-104).

Придевска поименичена изведеница *сведок*, с деноминалом *сведочити*, апстрактумом *сведочанство*, садржи прасл. корен **ifed-* > *ved-* и по етимологији значи „conscious” (Skok, 1973, 575), односно „ко с другима заједно нешто зна” (Ђорђевић 1997, 330).

2.2. Идентификоване су и следеће појмовне метафоре, од којих бар неке изгледају активне и у савременом пресеку.

ОБАВЕЗА ЈЕ ВЕЗАНОСТ

Апстрактна именица *обавеза* је девербал од *обавезати*, добијеног префиксацијом од глагола *везати* (Skok, 1973, 583).

Прасл. и свесл. глагол *латити* значи „*solvere*” (Skok, 1972, 678), односно „одрешити, разрешити: А) свезу и сл.” (Ђорђевић, 1997, 1401). Од њега су постали имперфектив *плаћати*, поствербали *наплата*, *уплата*, *исплата* и сл., као и придев (*бес*)*платан*.

Глагол *разрешити* (какве *функције*, *дужности*) настао је префиксацијом од *решити*, који потиче из бсл. и прасл. а значи опет „1° *solvere*”, а такође и „2° поништити, раскинути, 3° ослободити, опростити, ментовати (религијски језик, од *гријеха*), 4° (интелектуални, судски језик, објекти *питање*, *научне задатке*, *проблеме*) одгонетати, доћи до резултата (у)” (Skok, 1973, 141).

ПРАВО ЈЕ РЕД

Глаголи *наредити*, *одредити*, *уредити*, и сл., њихове номинализације *наредба*, *одредба*, *уредба* и сл., имају у основи *ред*, а у административном дискурсу обично илуструју правне акте. То је и данас активна метафора, што показује основни смисао глагола *уредити*, који је и даље „довести у ред, у уредно стање ...” (РСКЈ VI, 1976, 565), док исти смисао глагола *наредити* Речник српскохрватскога књижевног језика наводи као други, уз напомену да је застарео (РСКЈ IV, 1971, 610).

АПСТРАКТНО ОГРАНИЧЕЊЕ ЈЕ ФИЗИЧКО ОГРАНИЧЕЊЕ

Глаголи *забранити*, *спречити*, *ограничити*, као и њихови девербали *забрана*, *спречавање*, *ограничење* потврђују наведену метафору. Она се потврђује и примерима из свакодневног дискурса попут *притиснути*, *устезати се*, и сл.

АСПЕКАТ НЕПОЉОПРИВРЕДЕ ЈЕ АСПЕКАТ ПОЉОПРИВРЕДЕ

Пољопривредна делатност је била кључни импулс развоју људске цивилизације. Њена витална улога и значај у животу *Homo agricolae* дали су неодољив изворни појмовни домен за наведену појмовну метафору. Неке од бројних потврда те архетипске метафоре из свакодневног дискурса су: *сито* и *решето*, *став*, *спас(у)ти* (од ие., прасл. и свесл. *пасту* [Skok, 1972, 614]), *грабити*, *лопта* (према балто-сл., прасл. и свесл. *лопата* [Skok, 1972, 318]), *лоза*...

Глагол *вршити* из административног (и уопште формалног) дискурса је ие., прасл., јсл. и рус. пољопривредни термин у значењу „*terége*

frumentum” (Skok, 1973, 625), тј. „врћи храну” (Ђорђевић, 1997, 1503). А калкови *супруг(а)*, *супружник* одражавају порекло од прасл. и свесл. терми-на за стављање волова у јарам (Skok, 1973, 31).

Идентификована је и појмовна метонимија: СЕДЕЊЕ ЗА ДЕЛАТНОСТ ТОКОМ СЕДЕЊА. Наиме, процесна именица *седница* и глагол *заседати*, чији је девербал *заседање*, воде порекло од глагола *сести* (Skok, 1973, 251), док је *председник* калк (преведеница) према итал. *presidente* од лат. *prae-* + *sedere* (исто, 35) „седети”. Одређење глагола *засести* у *Речнику српскохрватско-га књижевног језика*: „1. а. *сести*, *посадити се*. б. *добити*, *заузети место (службу)*, *сместити се*. в. *састати се у седницу* *отпочети рад у седници*.” (РСКЈ II, 1967, 214), указује на то да није реч о мртој метонимији.

Ван административног дискурса такође можемо наћи потврде наведе-не појмовне метонимије, нпр. *седељка*. На такав начин, она је специфична инстанца метонимије СТАЊЕ ЗА ДОГАЂАЊЕ (Panther & Thornburg, 2003, 258).

У административном дискурсу налазимо и етимолошке метафоре/ме-тонимије чије одговарајуће појмовне метафоре/метонимије тек треба утвр-дити додатним потврдама. Рецимо,

„Веома важна је с културноисторијског гледишта парасинтактичка сложе-ница **за кона* »од почетка« > *закон*, која је свеславенски и праславенски помен actionis од перфектива *зачети* ... Значила је првобитно »оно што је зачето« ... а затим »1° обичај, 2° тестаментум (дијелови св. писма), 3° брак, 4° вјера«, 5° *Gesetz, loi*»” (Skok, 1971, 316).

Такође, лексичка породица *бирати*, *изабрати*, *избори*, *одбор*, *сабор* и сл. изведена је од основа свесл. глагола *брати* ие. порекла у значењу „носи-ти, донети” (Skok, 1971, 201-202). Још неки примери су и лексеме *дужност*, *странка*, *наследити*, *доходак* (од *ходити*, дакако [Skok, 1971, 675]), *помило-вање*, *амнестија* (према грч. *amnēstia* „заборавност” [OUP, n.d.]), *Скупштина*, итд.

3. ЗАКЉУЧАК

И у оваквом истраживању сасвим скромног обима, показало се да су неке актуелне појмовне метафоре, на делу стотинама година, у овом случају у српскохрватском језику, што потврђују етимолошке метафоре које их реал-изују. Могуће је, штавише, да су неке од њих старије од тог језика, односно да сежу до (балто-)словенског или, чак, до индоевропског прајезика. Такве историјске метафоре које су и данас у употреби у више језичких и култур-них заједница могу бити веома бројне. То су, сматрамо, нека битна питања за предстојећа историјски освешћена когнитивна истраживања.

С тим у вези, појмовне метафоре до сада идентификоване у литератури, односно језичке метафоре које их реализују, ваља преиспитати увођењем етимолошких критеријума, јер се могу открити случајеви да је погрешно као изворно значење узето савремено значење уместо етимолошког. У таквим случајевима, дакле, била би реч о метафори која је у употреби још откад је етимолошко значење било актуелно.

Праћење етимолошког развоја од изузетног је значаја за проучавање метафоре, јер омогућава утврђивање (често заборављених) корена метафоричког мишљења, постављајући тако основу за правилно схватање и објашњење како тог битног когнитивног процеса тако и одговарајућих језичких појединости.

СИМБОЛИ И СКРАЋЕНИЦЕ

*	–	реконструисан облик
†	–	ишчекао облик
>	–	„развило се у”
бсл.	–	балто-словенски
грч.	–	грчки
ие.	–	индоевропски
итал.	–	италијански
јсл.	–	јужнословенски
лат.	–	латински
прасл.	–	прасловенски
рус.	–	руски
свесл.	–	свесловенски

ЛИТЕРАТУРА

- Ђорђевић, Ј. (1997). *Латинско-српски речник* (репринт изд.). Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- РСКЈ – *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–III. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска, 1967–1969. IV–VI. Нови Сад: Матица српска, 1971–1976.

*

- Gibbs, R. W., Jr (1998). The Fight Over Metaphor in Thought and Language. In: Katz, A. N., Cacciari, C., Gibbs, R. W., Jr, Turner, M. (Eds.). *Figurative Language and Thought*. New York: Oxford University Press. 88–118.

- Goatly, A. (2011). Metaphor as Resource for the Conceptualisation and Expression of Emotion. In: Ahmad, K. (Ed.). *Affective Computing and Sentiment Analysis: Metaphor, Ontology, Affect and Terminology*. Heidelberg: Springer. 19–32.
- Hampe, B. (2011). Metaphor, constructional ambiguity and the causative resultatives. In: Handl, S., Schmid, H. J. (Ed.). *Windows to the Mind: Metaphor, Metonymy and Conceptual Blending*. Berlin – New York: Walter de Gruyter. 185–215.
- Kimmel, M. (2001). *Metaphor, Imagery, and Culture. Spatialized Ontologies, Mental Tools, and Multimedia in the Making*. Doctoral dissertation. University of Vienna.
- Kövecses, Z. (2002). *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford: OUP Press.
- Kövecses, Z. (2005). *Metaphor in Culture: Universality and Variation*. New York: Cambridge University Press.
- Lakoff, G., Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, G., Johnson, M. (1999). *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and Its Challenge to Western Thought*. New York: Basic Books.
- Ortony, A. (1993). *Metaphor and Thought* (2nd Edition). Cambridge: CUP.
- OUP – *Oxford Dictionaries*. Oxford University Press. <http://oxforddictionaries.com/>.
- Panther, K. U., Thornburg, L. (2003). *Metonymy and Pragmatic Inferencing*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Radden, G. (2003). How metonymic are metaphors? In: Barcelona Antonio (Ed.). *Metaphor and Metonymy at the Crossroads: A Cognitive Perspective*. Berlin: Walter de Gruyter. 93–108.
- Skok, P. (1971). *Etimologijski rečnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Skok, P. (1972). *Etimologijski rečnik hrvatskoga ili srpskoga jezika II*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Skok, P. (1973). *Etimologijski rečnik hrvatskoga ili srpskoga jezika III*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Sweetser, E. (1990). *From etymology to pragmatics: Metaphorical and cultural aspects of semantic structure*. Cambridge – New York: Cambridge University Press.

Marko Janićijević

ETYMOLOGICAL METAPHOR IN ADMINISTRATIVE DISCOURSE

Summary

In the representation of more abstract concepts, the metaphorical process seems indispensable. In order to demonstrate this conclusively and convincingly, an etymological approach is needed. Therefore, in this paper, based on the example of the administrative

(bureaucratic) discourse lexis, the meanings of the lexemes which are, according to the dictionaries of contemporary language, used in their literal sense are (re)considered with regard to etymology. This way, we identify metaphors which have, as their source concept, the etymological lexeme meaning and, as the target concept, the contemporary lexeme meaning. We establish relations with some conceptual metaphors known from the literature, as well as some conceptual metaphors that are not to be found there. We conclude, first and foremost, that these well-known conceptual metaphors and at least some newly identified ones have been in use for hundreds of years, and that tracing their etymological development is of exceptional significance for metaphor studies, as it allows for the establishment of the roots of metaphoric thinking, and, thus, setting the basis for the correct understanding and explanation of this major cognitive process, as well as the corresponding linguistic particularities.

Key words: etymology, etymological metaphor, conceptual metaphor, conceptual metaphor theory, lexeme, administrative discourse.

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

81(082)

LEKSIKA, gramatika, diskurs [Elektronski izvor] :
zbornik u čast Veri Vasić / urednici Milivoj Alanović ...
[et al.]. - Novi Sad : Filozofski fakultet, 2013. - 1
elektronski optički disk (CD-ROM) : tekst ; 12 cm

Nasl. sa naslovnog ekrana. - Bibliografija uz svaki rad.
-Rezimeji na više jezika uz svaki rad.

ISBN 978-86-6065-193-0

а) Лингвистика - Зборници
COBISS.SR-ID 285178887